

PRASMĖ FILOSOFIJOJE IR FILOSOFIJOS PRASMĖ

Lietuvos filosofų draugijos veikla bent jau pastaruosiu metu nėra labai akivaizdi, tačiau tradicija rengti kasmetines draugijos konferencijas nenutrūksta bene nuo 1997 metų. 2008 metų gegužės 23–24 dienomis Vilniaus universitete vykusią konferenciją *Prasmė filosofijoje ir filosofijos prasmė* LFD organizavo kartu su VU Religijos studijų ir tyrimų centru. Draugijos pirmininkas **Evaldas Nekrašas**, pradėdamas konferenciją, pastebėjo, kad Lietuvos filosofų draugija yra kaip išivaizduojama bendruomenė ir paprastai konferencijas rengia su skirtingomis institucijomis. Sveikinimo kalbą tęsdama VU RSTC direktorė **Rita Šerpytė** atkreipė dėmesį į tai, kad pirmą kartą draugijos konferenciją organizavo ne filosofinė institucija. Tai savotiškai nulėmė ir konferencijos problematiką. Religijos filosofija yra stipriausia RSTC tyrinėjimų sritis, taigi tikėtina, pabrėžė Šerpytė, kad ir konferencijoje prasmės klausimas dažnai bus keliamas tikėjimo, religijos požiūriu, filosofiją išlaikant kaip skirtingus diskursus atskiriančią ir jungiančią riboženklį.

Pirmoji pranešėja **Marija Oniščik**, pristatydamą Augustino kalbos sampratą, siekė atskleisti šios sampratos praktinį/pragmatinį pobūdį, artimą vėlyvojo Wittgensteino kalbos filosofijai. Pranešime *Augustinas ir kalbos pragmatika* akcentuodama Augustino dialoginį rašymo pobūdį, Oniščik akcentavo, jog Augustino tikslas ne filosofuoti, o gyventi tam tikru būdu. Pati kalba Augustinui prasminga tiek,

kiek vartojama kelyje į Dievą – tai praktinė/pragmatinė kalbos prasmė. Kalbos supratimas kaip tam tikros veiklos, pranešėjos pastebėjimu, sudaro galimybę jo sampratoje išvelgti vitgenšteiniškų bruožų. Tiek Augustinas, tiek Wittgensteinas yra „dialoginiai“ mąstytojai, jų kūryboje kalba traktuojama kaip veiksmas ir praktikuojama kaip gyvenimo būdas, teigė Oniščik.

Konferencijoje įvairiuose kontekstuose iškildavo Emmanulelio Levino filosofijos motyvai. Antai pranešime *Nuoroda, pėdsakas, nurodymas: nuo skirties prie emfazės* **Nijolė Keršytė** užklausė, kuo šis mąstytojas gali būti aktualus dabartinei Lietuvos filosofijai. Pranešėjos teigimu, dabartinėje lietuvių filosofijoje vyrauja alternatyva – tyla, meditacija arba pažinimas, vedantis kalbos ir/ar socialinio ryšio išsižadėjimo link. Tuo tarpu Levino prasmės samprata, anot Keršytės, parodo, kad tai nebūtinai tyla, meditacija, o kalba nebūtinai turi būti redukuojama į pažinimą. Atskirdamas prasmę ir reikšmę, pastarąją Levinas priskiria teorinei sferai bei tematizuoja ją šašonei. Tokiam reikšmės supratimui Levinas priešpriešina etinę, metafizinę prasmę, kurios nurodymas ateina iš kito veido kaip Begalybės, Gėrio „idėja“. Keršytė taip pat atkreipė dėmesį, kad nusakant prasmės sampratą, išskyla skirties, kaip dviejų asmenų skirtumo, svarba. Levinas, sekdamas Heideggeriu, akcentuoja skirtumą be panašumo, be bendro pagrindo, kitas yra niekaip nesuvokiamas. Ši etinė

prasmė nors ir nesutampa su pažintine prasme, gali būti išsakoma racionalių diskursu. Tokia prasmės samprata skatina Leviną permašyti ir pačios filosofijos prasmę, taip pat filosofavimo būdo galimybes, pastebėjo pranešėja.

Apie prasmės sampratą postmodernistiniame kontekste užklausė **Audronė Žukauskaitė**, interpretuodama Deleuze'o prasmės įvykio sampratą. Deleuze'o teigimu, prasmė pasirodo ir reiškiasi kaip įvykis – prasmės įvykis. Tuo tarpu klausti, kas yra įvykio prasmė, neįmanoma, nes įvykis ir yra prasmė. Prasmės įvykis virtualiai egzistuoja kalboje ir yra organizuojamas reikšmės serijomis. Pranešėjos pastebėjimu, Deleuze'as kalba apie įvykių serijas, teiginių serijas, išraiškų serijas – svarbiausia čia tai, kad dvi simultaniškos serijos niekuomet nėra tapačios ar vienodos. Serijos konceptas idealiai sujungia skirtumo ir pakartojimo aspektus: nors serijos viena kitą pakartoja, tačiau pakartojimas visuomet išlaiko skirtumo momentą. Taigi skirtumas yra tai, kas kuria prasmės efektus.

Jūratė Baranova savo pranešimu klausdama *Kaip galimas filosofijos išstipimas?* analizavo batajiškai suprastą vidinį patyrimą. Pranešėja atkreipė dėmesį į tai, kad Bataille'is jį suvokia kaip kelionę žmogaus galimybių ribos link. Baranova pristatė Bataille'o išskirtas dvi galimas filosofijos santykio su patirtimi strategijas. Vokiečių filosofija, einanti fenomenologijos keliu, arba pajungia vidinę patirtį pažinimui, arba patyrimams trūksta aštrumo. Teigdamas, kad tai ribota patyrimo samprata, Bataille'is pasiūlo savo vidinio patyrimo apčiuopties kelią, reikalaujantį atsakyti filosofiniam mąstymui būdingo analitinio skaidymo ir vedantį įmanomybės link. Pasiiekus galimą patirties ribą, filosofija visiškai išnyksta, subyra, išstipsta ir persikūnija į mistinę teologiją. Baranova atkreipė dėmesį, kad Bataille'is, į filosofiją įtraukdamas juoką, tvirtina, jog bū-

tent per juoko, nerimo, ekstazės patyrimą įgyjamas tikrasis pažinimas, paneigiantis logiką ir analitiką. Baranovos pastebėjimu, Bataille'is juokiasi iš paklusimo prasmės savaiminiam akivaizdumui ir pats pasirengęs atlikti absoliučią, nieko neišsaugančią prasmės auką. Kita vertus, juokas, pasigirstantis absoliučiu prasmės paaukojimo momentu iš esmės niekada nepasirodo, nes jis išvengia fenomenalumo apskritai, peržengia prasmės galimybę. Anot Baranovos, filosofinis diskursas būtų tai, nuo ko batajiškas subjektas bando pasprukti, tačiau galiausiai, pastebėjo pranešėja, projektas patiria nesėkmę. Filosofija ir esmė yra neištirpdoma ir proto pastatą gali tik labai trumpam užtemdyti vadinamojo juoko, nevilties ar ribos inicijuota vadinamoji ekstazė.

Pranešime *Be-prasmybė kaip kasdienybės filosofijos sąlyga* **Nerijus Milerius** kėlė klausimą apie kasdienės filosofijos statusą. Pranešėjas atkreipė dėmesį, kad pati kasdienybė yra specifinė „tema“, nuolat išslystanti iš filosofinio diskurso. Klausimas apie kasdienybės prasmę numato opoziciją tarp dviejų priešingų nuostatų. Viena vertus, išvelgiama savaimė suprantama tvarka ir net nekeliamas klausimas apie prasmės egzistavimo pagrindus. Kita vertus, suabejojama „gyvenimo prasme“, kalbama apie prasmingo gyvenimo pagrindų prarastį. Suirus kasdienybės struktūroms, susiduriama su beprasmybe. Tarp šių dviejų kraštutinių polių, anot pranešėjo, egzistuoja keletas teorijų, kurios sudaro galimybę kritinei kasdienybės analizei, kuri galima tik esant tam tikrai pauzei kasdienėje praktikoje, tam tikram trūkiui kasdinių veiksmų struktūroje. Pranešėjas atkreipė dėmesį į Alfredo Schützo kasdinių veiksmų prasmingų mechanizmų teoriją, kurioje numatoma, kad reikia tarsi užbėgti į priekį, norint atlikti prasmingą veiksmą. Užbėgimas į priekį drauge yra veiksmo prasmės sąlyga ir jo rutinizavimas. Prista-

tydamas Anthony Giddenso teoriją, Milerius akcentavo, kad jo teorijoje kasdienybės plotmėje fundamentalūs klausimai apie tapatybę, laiką, erdvę nekeliami, nes atsako pati kasdienė praktika. Apie gyvenimo pagrindus užklausiama tik tada, kai sutrinka kasdienė tvarka. Taigi klausimas apie prasmingumą gali iškilti tik tarsi suardžius kasdienybę iki galo jos neperžengiant ir teoriškai nesunaikinant.

Gintautas Mažeikis savo pranešime *Tarp transcendencijos begalybės ir ženklų neapibrėžties* palietė daug problemų. Viena iš jų – šiuolaikinės tarpkultūrinės tapatybės problema, kuri, viena vertus, siejama su asmenybės leviniškame horizonte samprata, kita vertus, su subjekto industriniu pakartojimu. Anot Mažeikio, čia išryškėja dvi alternatyvos: kito begalybės samprata ir ženklų dauginimo kopijos. Šios dvi begalybės – transcendencijos lūkestis ir ženklų dauginimas nuolatos susikerta ir pažeidžia viena kitą. Transcendencijos akivaizdoje prasmės pasirodo kitu pavidalu, nei kalbant apie ženklų sekas. Pranešėjo teigimu, bandant atsakyti į klausimą, kokia filosofijos prasmė tokioje situacijoje, seka išvada, kad įmanomos kelios galimybės: 1) filosofija gali kritikuoti skaitmenines ir kitas ženklų sekas, kurios ignoruoja būtį; 2) gali liudyti būties nepaslėptį, būti būties sargu; 3) aprašyti įvairias sandūras, ką byloja besidauginančios ženklų grandinės.

Žibartas Juozas Jackūnas pranešime *Semantinis tikrovės ir jos supratimo matmuo šiuolaikinėje teorinėje kultūroje* atkreipė dėmesį į tai, kad humanitariniuose tyrimuose esminė spraga – dėmesio stoka prasminiams ar semantiniams tiriamų reiškinių sampratos aspektams. Skleistas semantiniam, interpretaciniam požiūriui į tikrovę sąlygas sudaro fenomenologija, hermeneutika ir lingvistika. Pranešėjas pastebėjo, kad pastaruoju metu filosofija nuo tiesos klausimo pasuko prasmės

klausimo link. Visi tyrinėtojai atmeta ankstesnes teorines nuostatas, kad pažinimas geba atspindėti tikrovę pačią savaime, kokia ji yra, kad asmuo atsiveria kaip skaidrus, kad remiamės patikimais stebėjimo duomenimis. Interpretacinis požiūris į tikrovę nedera su absoliutine samprata. Semantiniu požiūriu apie pasaulį iki interpretacijos neįmanoma kalbėti, nes jis tik dėl interpretacijų tampa būtimi. Anot pranešėjo, pakitęs požiūris į tikrovę neatskiriamas nuo prasmės, kurią jai priskiria interpretacijos.

Tomas Kačerauskas savo pranešime *Sensus hermeneutika: prasmė, jutimai, nuostata, protas, sakinyš, supratimas* plėtojo mintį, kad prasmė skleidžiasi kalbiniame pasaulyje, kurį suvokiame dalyvaujant jutimams. Tai formuoja mūsų nuostatas arba pasaulio vaizdą, kurio veikiami mes įprasminame fenomenus. Pranešėjas svarstė, kokios gimsta prasmės tarp skirtingų plotmių sandų. Įtampa tarp jų ir maitina filosofijos turinį. Kiekvienas iš *sensus* sandų suprantamas kontekste ir bet koks supratimas seka iš visuminės nuostatos, pasaulio vaizdo. Filosofija iškyla kaip hermeneutinių dalių įprasminimas. Prasmė pasirodo kaip slinktis nuo vieno prie kito ne linijomis, plokštumomis, o erdvine kelių hermeneutinių ratų sankaba. Kiekvienas sandas iškyla kitų apsuptyje, taigi regime prasmės sandų sąveiką, teigė pranešėjas. Mažasis hermeneutikos ratas aprėpia įprasminamą istoriją, didysis – kuriant gyvenimo visumą. Egzistavimo visumą kuriame nuo gimimo iki mirties sumegzdami savo įvykius į prasminę visumą.

Pradėdama antrąją konferencijos dieną Audronė Žukauskaitė akcentavo, kad ši diena skirta aptarti ne tiek prasmės klausimams filosofijoje, bet jau pačios filosofijos prasmės klausimą.

Nerijus Čepulis apie filosofijos prasmę užklausė nurodydamas į graikiškąją filosofijos tradiciją. Graikiškosios išminties puoselėjimas drauge yra ir visumos, ir užbaigtumo siekis,

kai bet kokia patirtis, tai, kas prasminga, redukuojama į totalybę. Taigi čia prasmės gimimas įmanomas tik palaikant ryšį tarp sąvokinio pažinimo ir būties. Kaip alternatyvą tokiam mąstymui pranešėjas pristatė Levino filosofiją, kuri yra radikalus pasipriešinimas totalybei ir jos nuolatinei visuotinei sintezei. Jo mąstyme totalybės sąvoką ir bet koki sistematiškumą praplėčia Begalybė. Santykis su Begalybe trikdo tapatybę ir yra ne pažintinis, bet etinis. Tokiu atveju prasmė apskritai ne suteikiama, o priimama iš kito žmogaus. Tas kitas nesą buvimas, arba gėris, jį ankstesnis už buvimą ir suteikia šiam prasmę. Būtent čia galėtų gimi alternatyviai permąstytos filosofijos prasmė ir prasmė filosofijoje, teigė pranešėjas.

Mintautas Gutauskas pranešime *Dialogo prasmės (ne)aiškumas dialogo filosofijoje ir fenomenologijoje* užklausė dialogo prasmę. Pranešėjas atkreipė dėmesį į tai, kad paprastai dialogas laikomas savaime suprantamybe ir jo reikšmė net nekvestionuojama. Jis laikomas geriausia susikalbėjimo ir konfliktų spendimo forma, dažnai tapatinamas su komunikacija. Tai gana patikimas, bet ir problemiškas orientyras ir jo problemišumą, pastebėjo Gutauskas, atskleidžia Buberio ir Levino darbai. Juose kvestionuojama dialogo savaiminė vertė, bandymai apsiriboti aš–tu sfera ar etiniu santykiu ir dialoge įžvelgiamas tam tikras „dialogocentrizmas“. Atkreipdamas dėmesį į dialogo teorijas, pranešėjas teigė, kad dialogo teorijų savitumas priklauso nuo to, kas bus akcentuojama: ar susidūrimas, ar bendros plotmės steigimas. Dialogas kaip bendros prasmės steigimosi laukas, kuris galėtų būti geriausia dialogo forma, drauge suponuoja totalybę. Iš dialogo, kaip susikalbėjimo, prasmės ir vertės pripažinimo kyla dialogo prievartinis pobūdis. Anot Gutausko, prievartos ir dialogocentrizmo problema išsispirstų, jei dialogą laikytume procesu ar įvykiu, kuris tiesiog nutinka.

Pranešime *Prasmės „praradimas“ ir nihilizmo „logika“* **R. Šerpytytė** atkreipė dėmesį į tai, kad šiuolaikinei filosofijai skelbti prasmės nebuvimo, beprasmiškumo, prasmės praradimo problema – reiškia skelbti nihilizmą. Nietzsche's dėka galima kalbėti apie nihilizmą ne tik kaip apie moralinį kultūrinį fenomeną, bet ieškoti filosofinės jo prasmės. Nihilizmas reiškia, kad prasmės problema neturi prasmės: susidaro įspūdis, kad kalbame apie prasmės reikalingumą ir kartu jos neįmanomybę.

Tai, kad nihilizmas yra prasmės nebuvimas, kaip savaime suprantamybę įtvirtino vėlesnė filosofija. Kartu su nihilizmo skelbimo judesiu, pastebėjo pranešėja, buvo atliktas ir nihilizmo įveikos reikalavimo paskelbimas. Perkalbant prasmės stygiaus terminais, jis būtų tolygus prasmės atgavimo reikalavimui. Pranešėja išryškino Vakarų mąstymo nihilizmo įveikos reikalavimą, o kartu ir neįmanomybę ją atlikti vien mąstymo pastanga. Kaip galimybės atgauti prasmę, taip pat įveikti nihilizmą alternatyva galėtų būti Levino filosofija. Šerpytytė atkreipė dėmesį, kad Leviną trikdo ne tiek beprasmiškumas, kiek absurdas, glūdintis reikšmių izoliuotumume ir jas jungiančios prasmės stygiuje. Tai, ko stinga, yra prasmų prasmė, kuri visas prasmes orientuotų. Levinui, kaip žinia, prasmė prasideda ne su filosofija, ne su mąstymu, o su kito, absoliutaus skirtumo, begalybės perspektyva. Iš Levino perspektyvos išryškėja, pastebėjo Šerpytytė, kad prasmės praradimą kaip nihilistinę patirtį aptinkantis Vakarų mąstymas paties mąstymo pastanga šios negalios įveikti negali. Alternatyva vakarietiškai suprastam nihilizmo įveikos reikalavimui – *differenco* logika paremta prasme, kuri yra anapus teorijos ir mąstymo galimybių, atgavimo strategija.

Arūnas Gelūnas analizavo filosofijos ir meno santykį pranešime *Nepakeliama transcendencijos našta: filosofija, religija, menas*. At-

kreipdamas dėmesį į meno kalbos ir sąvokinės kalbos netapatumą, užklausė, ar susitinkimas su meno kūrinium, nepaisant konteksto, sukels nuostabą dėl pasakytos prasmės, atkreips dėmesį į prasmės gausą. Tai, kas kerį, yra pati meno kūrinio esamybė ir dabartiškumas. Čia kalbama apie absoliučią meno kūrinio prasmę, kuri peržengia istorinius laikotarpius, geografines, socialines ribas. Meno kūrinys galioja universaliai, įveikdamas laiko ir socialinius, kultūrinius apribojimus. Tačiau, Gelūno pastebėjimu, meno istorijoje įvyksta lūžis, kai universalūs apibrėžimai nustoja galioti. Nurodydamas į Marcelio Duchampe, Cindy Sherman darbus, pranešėjas atkreipė dėmesį, kad jie jau prasilenkia su gadamerišku meno kūrinio, kaip supratimo horizonto, plėtimu, prasmės gausos metaforomis, ir plėtoja susitikimo su meno kūrinium, kaip su savo paties siela, sampratą.

Gelūnas akcentavo į šiuolaikinio teoretiko Arthuro Danto mintį, jog grįžta platoniška situacija, kai vėl iš naujo tenka svarstyti meno kūrinio ir tikrovės santykį, ir šiuolaikinio meno suvokimas tampa taikomąją filosofija. Neatsitiktinai konferencijos tezių viršeliui buvo pasirinktas Andy Warhol'o darbas *Brillo dėžės*, kurio pristatymas 1964 m. vienoje Niujorko galerijoje ir paskatino iškelti šį klausimą ir užklausti paties meno prasmę. Minėtas Danto, reaguodamas į šį kūrinį, teigė, jog jei tai gali būti suprantama kaip menas, tai viskas yra įmanoma. Kita vertus, čia menas neapsieina be filosofinės interpretacijos. Gelūnas klausdamas, kas šiandien neša transcendencijos našta, svarstė, kad iki Dievo mirties tai buvo religija, po to menas, o dabar tarytum nėra instancijos, kuri prisiimtų šią atsakomybę. Vėliau sekusioje diskusijoje iškelta mintis, jog galbūt tai galėtų būti piniginė galia ar psichoanalizė.

Kristupas Sabolius savo pranešime gilinosi į vaizduotės prasmę. Pristatydamas filoso-

fuojančio psichoanalitiko Johno S. Kafkos koncepciją, pademonstravo, kaip šis statišką simbolių šifravimo tradiciją pakeičia laiko matmenį įtraukiančią analizę, o į terapeutinį lygmenį įveda prasmės segmentą. Anot šio psichoanalitiko, prasmė gali padėti pagydyti pacientus. Jo schemoje praeitis, kaip prisiminimas, įsiskverbia į aktualią dabartį susikabindamas su įsivaizduojama ateitimi.

Pranešėjas plėtojo fenomenologinę fantazijos kaip save keičiančio keitimo sampratą. Objektas konstituoja subjektą, kuris yra žinojimo papildymas, bet iš principo pats objektas, nepaisant visko, suteikia trečią lygmenį. Mes visuomet matome daugiau, nei yra duota paviršiuje, o suprasdami visada įsivaizduojame. Sabolius atkreipė dėmesį į tai, kad sintezę su vaizduote susiejo Immanuelis Kantas. Grynoji vaizduotė, kaip esminis žmogaus sielos sugebėjimas, yra viso apriorinio pažinimo pagrindas. Taigi per sintezę ir per transcendentalinį schematizmą paaiškėja, kad grynoji intuicija, kurią teikia vaizduotė, yra laikas. Tai, kas atrodo labiausiai erdviška, anot Saboliaus, pasirodo kaip laikas. Jei vaizduotė yra laikas ir kaip laikas duota modifikacijos pavidalu, kaip nuolatinė modifikacija, tai tuomet tiek vaizduotės prasmė yra modifikacija, tiek prasmė yra ne kas kita kaip vaizduotiška modifikacija.

Tomas Sodeika pratęsė jau Gelūno pranešime iškeltą problemą apie prasmės raišką šiuolaikinio meno kūrinuose. Jei meną laikysime prasmės raiškos medija, tai lūžis, kuris žymi skirtumą tarp modernaus, postmodernaus ir klasikinio meno, anot pranešėjo, yra susijęs su prasmės patirties apvertimu, su nihilistiniu prasmės patyrimu, kai prasmė patiriama pirmiausia kaip stygius. Analizuodamas Johno Cago pjesę fortepijonui *4'33"*, Sodeika akcentavo šio kūrinio poveikio panašumą į Duchampe'o *Pisuraro*, Warholo *Brillo dėžių* padarytą poveikį. Tai tam tikra šoko este-

tika, minimalistinė estetika. Tradiciniuose muzikos kūrinuose pauzės daro įtaką kūrinio ritminei struktūrai, bet nenulemia kūrinio prasmės. Tuo tarpu čia tyla yra ne garsą išryškinantys rėmai, o galutinio prasmės pagrindo raiška. Imant domèn *aethesis* momentą, pastebėjo pranešėjas, išvirkštinė pusė tampa patirties turiniu, minimalistinės, tokios, kur jokio turinio nepatiriame. Yra tyla, kurioje vyksta grynas vyksmas. Čia turime gan retą progą priartėti prie to, kas yra galutinis bet kokios prasmės pagrindas, susijęs su dėmesio koncentracija, įtampa, kuri perkelia iš kasdienių situacijų į specialias medituojan-

čias sąmonės būsenas. Bet, kita vertus, tam per mažai laiko ir niekas nepatiriamas. Šerpytė atkreipė dėmesį į panašią nuobodulio patirtį. Tačiau Sodeikos pastebėjimu, čia dar pernelyg trumpas laikas, kad tikrai nuobodžiautum.

Po pranešimų sekusioje diskusijoje buvo užklausta, ar kalbos apie prasmę nėra beprasmiškas dalykas? Kokių pavidalų ta prasmė pasirodo? Buvo išsakyta mintis, kad kalbant apie prasmės prasmę metadiskursas pats savaime nėra prasmingas, nors nėra ir visiškai beprasmiškas. Jis atlieka tam tikrą rėmo funkciją, kuriame pati prasmės tema yra prasminga.

Jolanta Saldukaiytė